

Svoboda slova a tyranie většiny

Martin Habrnál

Svoboda slova, tedy svoboda vyjadřovat se bez omezení, je něco, co naše společnost pokládá za takřka samozřejmé. Je zakotvena v Listině základních práv a svobod, která je součástí naší Ústavy. Ty věty z článku 17 Listiny zní tak jednoduše: „*Svoboda projevu a právo na informace jsou zaručeny.*“¹ „*Každý má právo vyjadřovat své názory slovem, písmem, tiskem, obrazem nebo jiným způsobem...*“² „*Cenzura je nepřípustná.*“³ Zdálo by se, že problém je vyřešen. Přijali jsme koncept svobody slova za svůj a jako společnost se jím řídíme. Můžeme vést teoretické debaty o tom, jestli je to koncept správný, mezi zastánci svobody slova – a neznám nikoho, kdo by proklamativně zastáncem svobody slova nebyl – by ale nemělo docházet k žádným sporům, ne? Vždyť přeci stačí aplikovat výše uvedené, velice jednoduché věty.

Jedním z problémů je, že za těmito citovanými úryvky článek 17 Listiny nekončí. Pokračuje: „*Svobodu projevu a právo vyhledávat a šířit informace lze omezit zákonem, jde-li o opatření v demokratické společnosti nezbytná pro ochranu práv a svobod druhých, bezpečnost státu, veřejnou bezpečnost, ochranu veřejného zdraví a mravnosti.*“⁴

Ano, ďábel je schovaný v detailu. Nebo, lépe řečeno, ďábel je schovaný v praxi, ve které nic není a nemůže být stoprocentní a bezvýjimečné, ani svoboda slova ne. Navíc zákaz cenzury, o který se Listina snaží, je jen jednou stranou mince. Praxe ukazuje, že svoboda slova je v našem světě ohrožena i jinými způsoby. A je to právě praktické každodenní fungování společnosti, které zkoumá a hodnotí Alexis de Tocqueville v knize *Demokracie v Americe*.

Celá *Demokracie v Americe* je popisem fungování jedné exotické demokratické společnosti kdesi daleko za oceánem, kterou autor knihy navštívil, studoval, a tvrdí, že

---

¹ Čl. 17 odst. 1 usnesení č. 2/1993 Sb. listina základních práv a svobod

² Čl. 17 odst. 2 usnesení č. 2/1993 Sb. listina základních práv a svobod

³ Čl. 17 odst. 3 usnesení č. 2/1993 Sb. listina základních práv a svobod

⁴ Čl. 17 odst. 4 usnesení č. 2/1993 Sb. listina základních práv a svobod

by si z ní Francie a Evropa obecně měly vzít příklad. Tocqueville nerozjímá o demokracii a svobodě jako filozof, nýbrž je kriticky analyzuje přísným okem moderního sociologa.

A tak se nezdá vhodné v kontextu s úryvkem, ke kterému se má esej vztahovat, a knihou, ze které text pochází, meditovat nad abstraktními pojmy a neuchopitelnými teoretickými konstrukcemi, k tomu se hodí jiní autoři a jiné texty. Tocquevillu daleko více zajímají praktické důsledky a účinky svobody slova na společnost.

V současnosti u mnohých panuje představa, že demokracie automaticky znamená svobodu slova. V zemích Západu panuje demokracie, tedy vládá lidu, a lid přeci nebude omezovat sám sebe. To je ale omyl, který Alexis de Tocqueville vyvrací na stránkách *Demokracie v Americe* hned několikrát. Mluví o tom i ve výchozím textu, když říká: „...*zákony a především mravy mohou umožnit demokratickému národu, aby zůstal svobodný.*“⁵ Z citované pasáže vyplývá, že Tocqueville považuje demokratickou společnost za obecně spíše nesvobodnou a jen s dobrými zákony a mravy si národ může udržovat naději, že zůstane svobodný.

V této věci s Tocquevillem souhlasím. Existence svobody slova totiž není podmíněna pouze neexistencí státní cenzury. Je velice nepravděpodobné, že v demokratické zemi vznikne či přetrvá instituce státní cenzury v takové podobě, jaká existovala například v předlistopadovém Československu. Jak ale ukazuje Tocqueville, myšlenka, že projevy a názory jsou a mohou být omezovány pouze státní mocí a když stát tuto svobodu omezovat nebude, nebude ji omezovat nic, se ve světle praktické zkušenosti jasně ukazuje jako mylná.

Jako příklad si představme malou vesnici, kupříkladu na severní Moravě, dejme tomu někdy v první polovině devatenáctého století. Mohou obyvatelé takové vesnice svobodně vyslovovat své názory? Asi se shodneme, že nikoliv. A proč? Je to snad proto, že by jim v takovém případě hrozil postih ze strany státu? Ten by jim možná v metternichovském Rakousku první poloviny devatenáctého století hrozil *de iure*, *de facto* si ovšem nedovedu představit, že by státní moc té doby tak silně zasahovala na tak

---

⁵ Citace z výchozího textu.

odlehklých místech, jako je tato smyšlená vesnice. Ne, není to stát, kterého by se vesničané obávali.

Představme si, že v oné smyšlené vesnici žije Alena, dcera kováře, která na základě svých úvah došla k názoru, že monarchie je špatný politický systém, a republika by byla lepší. Z hlediska historie je to zcela absurdní a něco takového by nemohlo nastat, je to pouze modelová situace. Alena by tedy při dožínkách, kdy se sejde takřka celá vesnice, v nějaké situaci nesměle řekla, co si myslí. Jak by to dopadlo? Pravděpodobně by ostatní byli jejími názory velice pohoršeni a dali jí to najevo – je žena, mluví o takových věcech, a ještě uráží císařpána! Nebo by se stala terčem posměchu, vesničané by si jí ještě drahnou dobu dobírali a dívali se na ni skrz prsty. Každopádně by to pro ni mělo neblahé důsledky. Ne, není to stát, kterého by se lidé obávali. Jsou to jejich spoluobčané, kteří jim mohou znepříjemnit život.

Předešlé odstavce mají za cíl dokázat, že existují dva faktory omezující svobodu slova ve společnosti. Tím prvním je stát, který však, je-li demokratický, nemá ve zvyku svobodu slova příliš omezovat. Tím druhým, v demokratickém státě výraznějším, je společnost sama, respektive společenská většina. A většina může být tyranem daleko horším, než kdejaký despota, jak ostatně poznamenává v jiné části *Demokracie v Americe* i Tocqueville: „...*neexistuje tak absolutní monarcha, aby mohl spojit ve svých rukou všechny síly společnosti a překonat každý odpor, jak to může udělat většina vybavená právem vydávat zákony a provádět je.*“⁶

Jaké řešení Tocqueville nabízí? Jak bylo popsáno výše, tvrdí, že snaze většiny společnosti omezovat svobodu vyjadřování mohou bránit zákony a mravy dané společnosti. Pokud jde o zákony, obávám se, že pro tento účel jsou velmi bezzubé. Mohou – a měly by – nás uchránit před veřejným lynčem, proti jemnějším nenásilným projevům netolerance společnosti ale nic nezmqžou, a nebylo by, myslím, dobré, kdyby mohly. Daleko podstatnější se mi proto jeví mravy, které jediné mohou skutečně zajistit, aby byla společnost tolerantní.

Možná je škoda, že se za všech okolností mluví o toleranci. Slovo *tolerance* totiž podle mě nedostatečně popisuje, jaké obtíže nám respektování názoru druhého může

---

⁶ TOCQUEVILLE, Alexis de. *Demokracie v Americe I*. Přeložil V. Jochmann. Praha 1992. s. 193.

činit. A na tom není nic divného – je přirozené pro všechny živé tvory, člověka nevyjímaje, že se snaží chovat tak, aby dosáhl co nejlepšího výsledku pro sebe nebo pro ty, na kterých mu záleží. Z tohoto úhlu pohledu je zcela logické, že se člověk snaží omezit ty názory, které se mu jeví jako mylné, či dokonce škodlivé. K lidskému poznání, že respektovat názor druhého je v celkovém důsledku přínosnější, vedla dlouhá cesta. O něco výstižnější mi, vzhledem k výše popsanému, a zejména dnes, kdy kolem sebe všichni vidíme spoustu názorů natolik obskurních, že máme problém je brát vážně, přijde místo slova *tolerance* použití výrazu *trpět (něco někomu)*. Toto slovo krásně vyjadřuje, že při tolerování takového názoru trpíme – *trpíme mu jeho názor* – ale přesto je to nutné a žádoucí.

Snad není současného autora, který by zpochybňoval právo na svobodu slova jako jedno ze základních lidských práv, které by měla být všemi demokratickými a svobodnými zeměmi uznáváno. A ani tato práce nemá za cíl to jakkoli zpochybňovat. Jen si myslím, že jestli něco duchu Tocquevilla, nebo přinejmenším duchu jeho nejznámější knihy, odpovídá, je to kritické zvažování praktických pozitiv a negativ každého jednoho společenského jevu, zákona či obyčeje. Proto mi nyní dovoluňte se – snad trochu odlehčeněji – zamyslet nad možnými negativními důsledky existence takřka úplné svobody slova v současné společnosti. Napadá mě jeden: svoboda slova nepřeje humoru.

Velká část anekdot je založená na tom, že vypravěč neřekne vše a posluchač si musí něco domyslet. Právě fakt, že je potřeba k rozlousknutí vtipu mít jisté znalosti a ty správně použít, vede k tomu, že se zasmějeme. Skvěle to lze dokázat na komunistickém Československu. Mé generaci jsou neustále vykládány všemožné vtipy z období totality a je nám vysvětlováno, co která narážka znamenala, jak moc režimu vadila, a tak dále. Často se lze dokonce setkat s argumentem, že zábava byla za „totáče“ lepší než ta, co je dnes.

Může takový humor, humor založený na něčem, co se nesmí říct, fungovat ve společnosti, kde je možné říct cokoliv? Už z principu ne moc dobře, a jak jsou prolamována další a další společenská tabu, prostoru pro tento typ humoru ubývá a ubývá.

Demokracie v Americe dokazuje, že demokracie v rukou nezkušeného národa je jako nůž, kterým si sama společnost může podřezat větev pod sebou a svou svobodou. A že o svobodu slova se musíme starat i tehdy, když ji neomezuje státní cenzura. Protože jinak bychom se mohli, slovy Alexise de Tocquevilla, dočkat tyranie většiny.